

Олександр Сурілов

Одеське небо французьких асів

11 листопада 2020 року країни Європи, і насамперед Франція, відзначали знакову в світовій історії подію – сто другу річницю підписання Комп'єнського перемир'я (угоди між Антантою та Німецькою імперією), яке завершило Першу світову війну. Не залишилась осторонь від неї й Південна Пальміра. Цього дня на площі Одеського авіаційного заводу відбулася урочиста церемонія відкриття меморіальної скрижалі-дошки на честь загиблого у 1916 році під час випробувальних польотів французького льотчика, героя тієї війни Марка Боньє. Поминальний ритуал відбувався за участю тодішніх віце-прем'єр-міністра України Олега Уруського, Надзвичайного та Повноважного Посла Республіки Франція Етьєна де Понсена, військового аташе посольства пані Андре Еврар та керівництва підприємства.

А розпочиналося все так... Кілька років до того, опікуючись підготовкою виставки про участь Одеси у подіях Першої світової війни, ми відшукали невідомі раніше документи. Вони висвітлювали долі французьких пілотів, які за умовами союзницького договору між державами Антанти у 1915-1917 роках були відряджені до Одеси на завод аеропланів Артура Антоновича Анатра як випробувачі.

Відомо, що аж до 1916 року основу робочих програм фірми «Анатра» складали літаки французьких проектів – «Фармани», «Буазени», «Морани» та «Ньюпори» різних модифікацій. З цих літаків на фронті найбільше використовувався лише двомісний біплан «Буазен».

Перший контракт на виробництво «Буазенів» був укладений з одеським підприємством 10 травня 1915 року. Він передбачав

виготовлення тридцяти повітряних апаратів моделі «Буазен LA», а також комплекту запчастин до них, на загальну суму 550 228 карбованців.

Ще одним типом біпланів французької конструкції, які вироблялися «Анатрою», був «Фарман». Власне, з нього і розпочиналася реалізація військової програми Одеського авіазаводу. З листопада 1914-го до лютого 1917 року на підприємстві було виготовлено двісті сімдесят вісім цих крилатих машин.

Наступним далекоглядним кроком володаря «Анатри» після отримання серійних замовлень на ліцензійні копії іноземних літаків стала організація свого проектного відділу. На посаду головного конструктора було запрошено француза Є.А. Декампа, якого в Одесі величали Деканом.

Для умов виробництва було адаптовано легкий літак P20 німецької фірми «Авіатик», який тут отримав назву «Анатра Д» (коротко – «Анаде»). У процесі адаптації німецький мотор «Оберурсель» замінили французьким двигуном «Гном-Моносупап» потужністю сто кінських сил.

Перші результати випробувань зібраних літаків, а проводив їх також француз, льотчик-випробувач «Анатри» Жан Робіне, виявили слабку керованість машини. Після усунення недоліків авторитетна комісія військового міністерства, яку очолював полковник Олександр Вегенер, прийняла її до серійного виробництва.

Марк Бонье

Протягом 1916 року одеське підприємство набрало величезний пакет замовлень на літаки «Анаде», який складав 759 одиниць!

Скрупульозно вивчаючи фрагменти збережених історичних хронік, нам вдалося з'ясувати, що легендарний французький пілот Марк Боньє загинув у 1916 році. Виконуючи під час випробуваль-

ного польоту фігуру вищого пілотажу, льотчик не зміг утримати апарат на віражі, і його «Анатра-Анасаль» звалився з висоти п'ятдесят метрів на поле Шкільного аеродрому.

Жорсткі правила військової цензури того часу не дозволили деталізувати розповідь про трагічну подію в телеграмі до Парижа, відправленій з Генштабу родичам льотчика. Тому понад сто років нащадки Марка Боньє не знали, де саме упокоївся їхній славетний родич, який за кілька років до того, у 1913 році, здійснив знамени-

тий переліт Париж – Каїр – Єрусалим, і якого Папа Римський за посадку літака на Святий землі назвав «повітряним пілігримом Франції».

До речі, у Військовому музеї Ізраїля пам'яті Марка Боньє присвячено цілу залу.

Спираючись на некролог з місцевої газети за 1916 рік та архівні документи, ми з'ясували, що льотчик був похований на католицькій ділянці 2-го Християнського цвинтаря. Більше того, дивом збережені у похоронній книзі кладовища записи дозволили встановити й точне місце могили.

На цій же ділянці пізніше знайшли свій вічний спокій ще два пілоти-випробувачі заводу «Анатра», які загинули вже у 1917 році:

згаданий вище лейтенант Жан Робіне (Jean Robinet) та капітан Люсьєн Марсель Шандо (capitaine Lucien Marcel Chando).

Інформацію про це було адресовано Посольству Франції в Україні. І незабаром в Одесі зустрічали делегацію на чолі з тодішнім послом пані Ізабель Дюмон та військовим аташе майором Романом Праті.

Символічно, що перше відвідування представницькою делегацією місця поховання славетних французів влітку 2019 року відбувалося з дотриманням військового церемоніалу у присутності командора В. Маньяна та членів команди мінного тральщика ВМС Франції «Саргісон», який прибув до Одеси з дружнім візитом.

Згодом за підтримки Посольства Франції в Україні вдалося не лише розширити відомості про французьких пілотів, а й знайти родичів Марка Бонье на його батьківщині.

І ось 30 листопада того ж року в присутності Посла Франції, військового аташе, тодішнього командувача ВМС України адмірала Ігоря Воронченка, а також командира фрегата ВМС Франції «Commandant Birot», який прибув до Одеси декількома днями раніше, капітана третього рангу Максима Леруа на відновленій могилі Марка Бонье відбулося урочисте відкриття меморіальної стели. На ній зображено літак «Анатра-Анасалль» та викарбовано імена двох його бойових товаришів, пам'ятники яким, на жаль, не збереглися.

Відаючи данину традиції, у церемонії поряд з почесною вартою ВМС України та французькими моряками взяли участь члени Одеського військово-історичного клубу «Захисник».

На жаль, через похилий вік на неї не зміг приїхати родич героя, проте пані Надзвичайний та Повноважний Посол зачитала передані ним зворушливі слова подяки. Біля пам'ятника було покладено вінок у біло-зеленій фамільній гаммі роду Боньє.

Так завдяки ретельно проведеній пошуковій роботі та за сприяння Посольства Республіки Франція в Україні було повернуто з небуття імена тих, хто багато років вважався на батьківщині безвісти зниклими в небі Одеси.

